

Essay

Maritieme Ruimtelijke Planning

Kritische visievorming en het belang van de commons

Charlotte Geldof* & Nel Janssens**

"Elle ne porte pas comme la terre les traces des travaux des hommes et de la vie humaine. Rien n'y demeure, rien n'y passe qu'en fuyant, et des barques qui la traversent, combien le sillage est vite évanoui! De là cette grande pureté de lamer qu'en ont pas les choses terrestres." (Marcel Proust, 1892)

Maritieme ruimtelijke planning is in opmars. Planning op zee krijgt de laatste tijd opvallend meer aandacht, zowel vanuit het beleid als vanuit onderzoek. Allerhande planningsactoren storten zich op de 'zee van ruimte'. Het beheer van de zee en het doorvoeren van een ruimtelijke planning op zee is echter geenszins vanzelfsprekend. De zee verschilt in velerlei opzichten wezenlijk van het land. Overgaan van planning op land naar een doorgedreven planning op zee vereist dan ook een bepaalde denkomslag. Daartoe is breed, transdisciplinair, visievormend onderzoek en debat nodig waarbij ontwerpmatig onderzoek een belangrijke rol vervult. Eén van de basisprincipes waarop deze denkomslag dient gestoeld te zijn is de bijzondere ruimtelijkheid (4 dimensionaliteit) maar vooral ook de unieke maatschappelijke waarde van de zee. Dit wordt in deze bijdrage vertaald in het concept van een 'commons-based maritime spatial planning', een eerste, explorerende aanzet tot kritische visievorming, waarbij de 'commons' worden voorgesteld als leidprincipe voor maritieme ruimtelijke planning.

* Charlotte Geldof is architecte en ruimtelijk planner. Ze is oprichter en verbonden aan Magnificent Surroundings, een organisatie gespecialiseerd in 'research by design in art, maritime spatial planning and city and country planning'. Magnificent Surroundings wordt gesteund door de Belgische Stichting de Roeping. www.magnificent-surroundings.org

** Nel Janssens is architecte en ruimtelijk planner. Ze is als PhD student verbonden aan de Chalmers University Göteborg en het Departement Architectuur Sint-Lucas Brussel van de Hogeschool voor Wetenschap en Kunst.

De zee is een wonderlijk, want nog grotendeels onbekend gebied en daardoor intrigerend en verleidelijk. Haar ruimtelijke kwaliteit is van een overdonderende vanzelfsprekendheid. Maar de zee als onmetelijke ruimte staat, zoals alle ruimte, ook onder steeds grotere druk, van steeds meer actoren. Dit wordt in toenemende mate een bron van mogelijke conflicten.

Niet voor niets krijgt planning op zee daarom de laatste tijd opvallend meer aandacht, zowel van beleid als van onderzoek. Ruimtelijke planning, in haar algemene betekenis, tracht immers de verschillende gebruiksvragen zodanig te organiseren, dat een zo evenwichtig mogelijk samengaan van diverse (menselijke en niet-menselijke) functies bewerkstelligd wordt. En dus storten zich allerhande planningsactoren ook op de 'zee van ruimte'. Maritieme ruimtelijke planning is duidelijk in opmars. Het beleid hier rond evolueert gestaag en op dit ogenblik worden op Europees niveau reeds de krijtlijnen uitgezet voor toekomstige beleidsopties. Ook het veld van actoren begint zich af te tekenen. De projectontwikkelaars wachten niet verder af en leggen reeds hun eerste initiatieven op tafel.

Het beheer van de zee en het doorvoeren van een planning op zee is echter geenszins vanzelfsprekend. Enige reflectie over de aard van de problematiek die hier ter tafel ligt, dringt zich dan ook op. De zee verschilt wezenlijk van het land en dit geldt dus ook (of zou toch moeten gelden) voor de zee als potentieel planningsobject. Indien men naast de planning op land, op een verantwoorde manier een aangepaste vorm van ruimtelijke planning op zee wenst te ontwikkelen, is er een bepaalde denkomslag nodig. Maar is de Belgisch-Vlaamse planningswereld, traditioneel vooral gericht op landgebruik, zich terdege bewust van de nood aan een dergelijke omslag? En op welke principes dient deze denkomslag dan gestoeld te zijn? De bijzondere ruimtelijke maar vooral ook maatschappelijke waarde van de zee, lijken ons hier sleutelelementen te zijn.

De maatschappelijke waarde van de zee is deze van het algemeen belang. De zee is volgens De Rynck en Voets³ een publieke hulpbron, een zogeheten 'common pool resource' - zoals water op het land, of lucht. Dat betekent ook dat iedereen het recht heeft ervan gebruik te maken of te genieten. Dit hoge 'commons' gehalte dat de zee, in vergelijking met het land, tot op heden nog heeft, is volgens ons -naast het evident fysisch-biologisch onderscheid - één van de meest belangrijke verschillen waar moet rekening mee gehouden worden bij het ontwikkelen van maritieme ruimtelijke planning. Deze relatief nieuwe vorm van ruimtelijke planning dient de bijzondere en essen-

3. De Rynck, F. & J. Voets (2007) De zee besturen: the tragedy of a common?, in *Achtergrond 03 - Architect/Ontwerper/Onderzoeker? Casus Mare Meun: een oefening op de zee*, Vlaams Architectuur Instituut, Antwerpen, p. 53-60.

tiel maatschappelijke kwaliteit van de zee als 'common' te belichamen evenzeer als haar uitzonderlijke, vier-dimensionele, ruimtelijke eigenschappen. Daarom pleiten wij ervoor om nu, terwijl de krijtlijnen van een beleid rond de zee verder worden vormgegeven, tijd te investeren in een breed, transdisciplinair, visievormend onderzoek en debat ter zake. De fundamentele verschillen tussen land- en zeegebied kunnen hierbij niet ongeproblematiseerd blijven. De ervaring van planning op land, opgebouwd doorheen de geschiedenis, mag niet onbevraagd overgedragen worden op zee. Op zee dient, kritisch en bedachtzaam, nieuwe ervaring te worden opgebouwd. Een ervaring die ook voor de planning op land nieuwe inzichten en perspectieven kan opleveren.

Vooraleer echter te bedenken welk planningssysteem op zee zou kunnen worden toegepast, is het zinvol om stil te staan bij de vraag waarom planning op zee nodig zou zijn. Planning betekent immers zelden ontwikkelingen uitsluiten maar eerder ontwikkelingen begeleiden en daar waar kan toelaten, via onderhandeling tussen sectoren, creëren van randvoorwaarden, of in sommige gevallen, vragen van compenserende maatregelen. Planning impliceert meestal het aanvaarden van ontwikkeling en bevestigt vaak het 'veroverend' principe, het toe-eigenen (bestemmen) van extra ruimte. De sleutelementen in het huidige Europese beleid bevestigen en verschoonen dit gevaar tegelijk door te stellen dat men wenst «de economische groei te garanderen in een klimaat van duurzame ontwikkeling». Deze legitimatie lijkt wel een doorslagge te zijn van de redenen die aan planning op land ten grondslag liggen. De eerste vraag blijft daarom voor ons: of en hoe planning zou kunnen bijdragen aan de articulatie en vrijwaring van het zee-specifieke karakter van de 'commons'? Vanuit de bezorgdheid om de 'commons' zal het beheer van de diverse fysisch-biologische systemen dan wellicht moeten primeren op het plannen van gebruiken (ruimteclaims).

In dit essay trachten we op explorerende en speculatieve wijze mogelijke uitgangspunten voor een maritieme ruimtelijke planning te omschrijven. De elementen die daarbij behandeld worden zijn onderdeel van het ruimer ontwerpmatig onderzoeksproject *Magnificent Surroundings # Noordzee en kustzone*⁴.

In wat volgt worden eerst enkele recente ontwikkelingen in de maritieme ruimtelijke planning uiteengezet. Zowel binnen de Europese en Vlaamse beleidswereld, als binnen de academische wereld en de ontwerpwereld werden immers reeds diverse

4. *Magnificent surroundings # Noordzee en kustzone* is een lopend ontwerpmatig onderzoeksproject op het Belgische deel van de Noordzee, de kust en polders, geïnitieerd door Charlotte Geldof in 2008 en ondersteund met de gouden klaver uitgereikt door de Belgische Stichting Roeping (<http://www.stichtingroeping.be>). Zie ook: Geldof C. (2008) Ruimtelijke planning op zee??? met de zee mee? over het hoe en waarom, in *Tussen droom en werkelijkheid, gebundelde papers en ontwerpopgaven* Bouma, G., Filius F., Leinfelder H. & B. Waterhout (red), Stichting Planologische Discussiedagen, p. 483-496.

projecten ontwikkeld die elk op de hun geëigende manier maritieme ruimtelijke planning thematiseren. Er is zowel beleidsvoorbereidend onderzoek (*Gauffre*) gedaan, als uitvoerend projectmatig onderzoek (*C-scope*), provocatieve masterplanning (Masterplan *Zeekracht*), en visievormend ontwerpmatig onderzoek (*M.U.D.*).

Deze onderzoeksprojecten tonen hoe specifiek de zee als plan- en ontwerpgebied is. Willen we die specificiteit valideren, dan lijkt het ons meer dan waarschijnlijk dat maritieme ruimtelijke planning andere planningsprincipes of zelfs radicaal nieuwe grondslagen behoeft dan planning op land. In dat licht wensen we het belang te benadrukken van globale, kritische visievorming, noodzakelijkerwijze voorafgaand aan het eigenlijke planningsproces. Kritische visievorming vereist hier, ons inziens, meer uitdrukkelijke aandacht en de ontwikkeling van bijzondere methoden. Daarom geven we ook kort aan wat de rol van ontwerpmatig onderzoek als basis voor kritische visievorming is.

Het laatste deel van dit essay vormt inhoudelijk de hoofdmoot. Hier stellen we het concept van een 'commons-based maritime spatial planning' voor zoals dit momenteel ontwikkeld wordt via het ontwerpmatig onderzoeksproject *Magnificent Surroundings # Noordzee en kustzone*. We zullen daarbij het begrip 'commons' verder omschrijven door de aspecten van soevereiniteit en beheer en de positionering van zeeën en oceanen als onderdeel van de 'commons' toe te lichten. We eindigen met een eerste explorerende aanzet tot visievorming, waarbij de 'commons' worden voorgesteld als leidprincipe voor maritieme ruimtelijke planning.

Actuele ontwikkelingen in maritieme ruimtelijke planning

In 2009 werden vanuit verschillende hoeken initiatieven genomen die de ruimtelijke planning op zee en op de kustzone aanbelangen. Zo is naar aanleiding van ondermeer het EU-klimaatplan *Naar 20-20 in 2020 Kansen van klimaatverandering voor Europa*⁵ en het zoeken naar zones voor offshore energiewinning, een mogelijke ruimtelijke ordening van (het Belgische deel van) de Noordzee terug in de actualiteit gebracht.

De Europese Commissie heeft in 2007 de visie van haar toekomstig maritiem beleid vastgelegd in haar *Geïntegreerd Maritiem Beleid voor de Europese Unie* (integra-

5. Naar 20-20 in 2020 Kansen van klimaatverandering voor Europa, mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's, COM(2008) 30; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/> dd 21.01.2009.

ted maritime policy, IMP)⁶. Hierin wordt gesteld dat maritieme ruimtelijke planning (maritime spatial planning, MSP⁷) een belangrijk instrument is voor het geïntegreerd maritiem beleid. Momenteel is maritieme ruimtelijke planning in ontwikkelingsfase. Diverse acties zijn al ondernomen in verschillende betrokken Europese landen. De Europese Unie tracht een overkoepelend Europees beleid hieromtrent uit te werken aan de hand van gemeenschappelijke principes en de *Roadmap for Maritime Spatial Planning: Achieving Common Principles in the EU*⁸. Ze tracht ook leidraden te bepalen in de *Guidelines for an integrated approach to maritime policy*⁹ en ze lanceert een werkprogramma met workshops en pilootprojecten. Opmerkelijk is dat de leidraden mede de ecosysteembenadering naar voren schuiven als te volgen strategie.¹⁰

Ook in België en Vlaanderen worden stappen ondernomen om een vorm van ruimtelijke planning op zee te initiëren. Men vertrekt hierbij hoofdzakelijk vanuit de ruimtelijke planningstechnieken die gebruikt worden op land, met name de structuurplanning. Een duidelijk voorbeeld hiervan is het SPSD II onderzoeksproject *GAUFFRE – Towards a spatial structure plan for sustainable management of the sea*.¹¹

Het Gauffre project geeft naast een grondig onderzoek van de bestaande ruimtelijke structuur van het Belgische deel van de Noordzee, een eerste voorzichtige aanzet van ruimtelijke planning op zee. De vraag die hierbij gesteld kan worden, is of de methodiek van structuurplanning zich leent tot het beheer van de zeer dynamische, snel veranderende, complexe systemen die eigen zijn aan de zee.

6. De zogenaamde Blue Paper: Een geïntegreerd maritiem beleid voor de Europese Unie, Brussel COM(2007)575 en het bijhorende actieplan SEC(2007) 1278; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/ dd 21.01.2009>.
7. In het hele document wordt de term maritieme ruimtelijke ordening gehanteerd, hoewel in de huidige praktijk verschillende termen door elkaar worden gebruikt, bv. door de lidstaten. De term maritieme ruimtelijke planning geniet de voorkeur boven mariene ruimtelijke ordening omdat daarmee de sectoroverschrijdende holistische benadering van het proces wordt benadrukt. 'Maritiem' duidt hier op ruimtelijke planning met betrekking tot de zee, d.i. de kustzone, de zeebodem, watermassa, luchtkolom en de interactie van deze ruimtelijke componenten onderling en met hun gebruikers. Zie COM(2007) 575 en SEC(2007)1278; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/ dd 21.01.2009>.
8. Roadmap for Maritime Spatial Planning: Achieving Common Principles in the EU, Brussels COM(2008)791; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/ dd 16.03.2009>.
9. Richtsnoeren voor een geïntegreerde benadering van het maritieme beleid: Naar de beste praktijken op het gebied van geïntegreerd maritiem bestuur en overleg met de belanghebbende partijen, Brussel COM(2008)395; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/ dd 20.07.2009>.
10. COM(2008)395; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/ dd 20.07.2009>; hoofdstuk 3. Een geïntegreerde benadering van maritiem bestuur: behoeften en aandrijvende factoren.
11. Maes, F., Schrijvers, J., Van Lancker, V. & E. Verfaillie (e.a.) (2005) GAUFFRE: Towards a spatial structure plan for sustainable management of the sea. Research in the framework of the BELSPO Mixed Actions – SPSD II, Belgian Science Policy, Brussels, p. 283-284. In de workshop van experts bespreekt H. Leinfelder de eventuele mogelijkheden van een toepassing van structuurplanning op zee (p. 283-284).

Op Federaal niveau heeft men een Masterplan¹² voor het Belgische deel van de Noordzee ontwikkeld in de periode 2003-2005. Daarin zijn een aantal zand-en grindwinningszones en een concessiezone voor windmolenparken afgebakend. Tevens zijn, in het kader van de habitatrictlijn en de vogelrichtlijn, een aantal mariene beschermde gebieden ingesteld.

Wat betreft planning op de kustzone, de zone waar land en zee in directe interactie staan met elkaar, werd recent het Europese Interreg IV A¹³ programma *2 Mers Seas Zeeën* toegekend aan het Coördinatiepunt Duurzaam Kustbeheer in België en het Kustforum van Dorset in Zuid-Engeland. Het doel is te werken aan een innovatieve benadering van kust- en zeeplanning. Het project *C-scope: combining sea and coastal planning in Europe*, integreert de principes van *Integrated Coastal Zone Management* (ICZM) en werkt dit uit met internationale partners op provinciaal niveau.

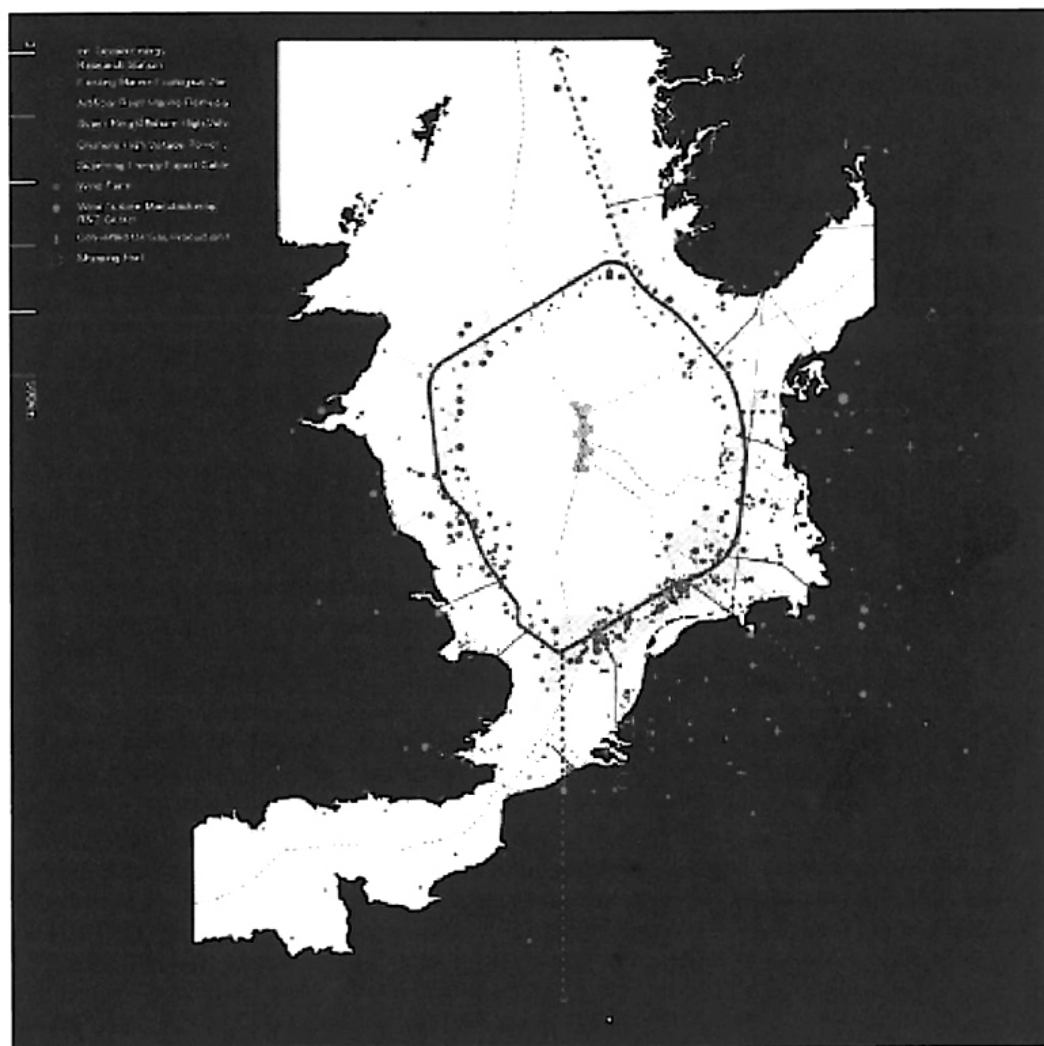
Het ICZM werd geïntroduceerd in de late jaren '80-'90 maar is eigenlijk gebaseerd op de geïntegreerde beheersbenadering in watervoorzieningsmanagement uit de jaren '30, de systeemanalyse concepten uit de jaren '50 en de groene beweging van de jaren '60-'70.¹⁴ Vooral de laatste decennia werden de problemen van de oceanen onder de aandacht gebracht en werd er gezocht naar mogelijkheden om bepaalde oceaangebieden te beschermen omwille van hun ecologische waarde. Hieruit is de omslag naar een eco-systeembenadering voor het beheer van de zeeën ontstaan. ICMZ beoogt dan ook een integraal beheer over de sectoren heen.

Naast de hierboven beschreven ruimtelijke en beleidsinitiatieven zijn ook, vanuit diverse sectoren, toekomstplannen ontwikkeld die rekening houden met de mogelijke gevolgen van een klimaatwijziging. Onder impuls van onder meer het EU-klimaatplan *Naar 20-20 in 2020* wordt vanuit elke sector gezocht naar een coherente toekomstvisie voor visserij, landbouw, havenbeleid, internationaal recht, verkeer, toerisme, natuurlijke rijkdommen en ontginningen, natuur en milieu, cultuur enz.

Ook ontwerpers ondernemen acties om de problematiek te onderzoeken. Zo is er het *Masterplan Zeekracht*¹⁵ van het Office for Metropolitan Architecture (OMA) dat in

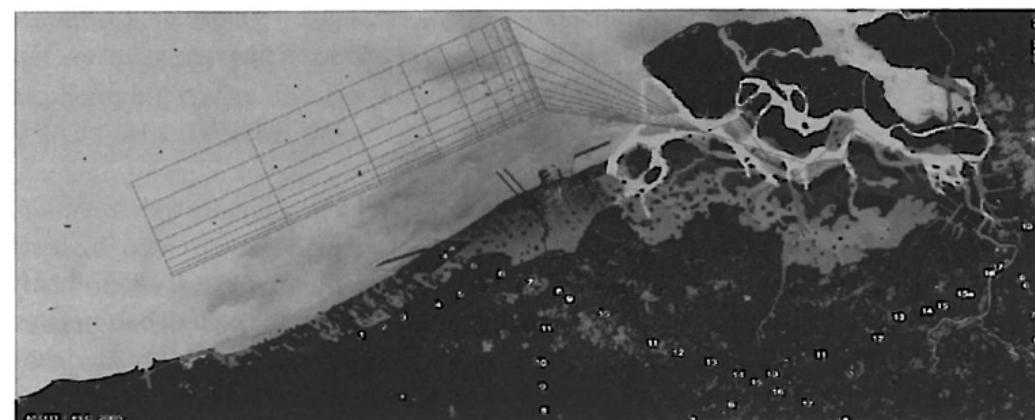
12. Masterplan Noordzee is geen plan in de zin van een vast te nemen boek of kaart, maar wordt gevormd door een aantal beslissingen binnen de federale Ministerraad, die uitgevoerd zijn d.m.v. een wetswijziging (wet marien milieu) en een aantal uitvoerende teksten (koninklijke besluiten); https://portal.health.fgov.be/portal/page?_pageid=56,9142405&_dad=portal&_schema=PORTAL dd 19.08.2009
13. <http://www.interreg4a-2mers.eu>.
14. Douvere F. (2008) The importance of marine spatial planning in advancing ecosystem-based sea use management, in *Marine Policy* 2008; nr 32, p.762-771.
15. Ontwikkeld in opdracht van de Nederlandse Stichting Natuur en Milieu en in januari 2009 in Nederland bekendgemaakt (www.zeekracht.nl/node/134 dd 21 03 2009).

diverse media als visionair werd bestempeld. Dit ontwerp duidt plekken aan op zee waar windmolenparken kunnen geplaatst worden die dan onderling verbonden worden tot een ring. Deze *Noordzeering* verbindt zeven Noordzeelanden en creëert zo een internationaal, stabiel netwerk, gelegen in de 'exclusive economic zones' (EEZ) van de betrokken landen (figuur 1). Een internationaal instituut voor duurzame energie in het midden van de ring brengt alle expertise bij elkaar en symboliseert de internationale samenwerking. Het uitgangspunt is dat met behulp van een gedeelde infrastructuur en gedeelde kennis de Noordzeelanden binnen Europa de omslag van fossiele naar hernieuwbare energie kunnen realiseren.

FIGUUR 1: de Noordzeering in het Masterplan Zeekracht (© OMA, 2008) (www.architectenweb.nl_beeld.bmp)

Een belangrijk aandachtspunt om mee te nemen uit dit project, is dat hier het territoriale in verband wordt gebracht met het collectieve. Als we de discussie over de zinvolheid van de keuze voor windmolens even buiten beschouwing laten, is de grootste waarde van dit ontwerp dat het de exploitatie van de zee (in dit geval, benutten van energiepotentieel) uitdrukkelijk plaatst binnen een vorm van goed georganiseerd, collectief gebruik.

FIGUUR 2: M.U.D, the intentional rupture of the Belgian coast to induce the age of Multi-User-Dimension, artist impression (©FLC extended 2005) voor het dynamische beeld (<http://www.flcextended.be/MAREMEUM/MAREMEUM.html>)

Wat betreft planning op de Belgische kustzone gaf het Vlaams Architectuur Instituut (VAi) reeds in 2004 in het kader van de biënnale Rotterdam 2005 (thema *The Flood*), de opdracht aan FLC extended om een ontwerpmatig onderzoek te voeren rond de Belgische kust.¹⁶

Als ontwerperscollectief dat zich vooral richt op conceptueel en bevragend ontwerp, heeft FLC extended een ruimtelijk manifest, M.U.D¹⁷, ontwikkeld om een inhoudelijk debat rond planning op de kustzone te openen en visievorming te initiëren (figuur 2).

M.U.D omvat ideeën rond een mogelijke planning op zee maar stelt vooral de overlappingzone tussen zee en land in de schijnwerpers als gebied met een enorm, quasi niet verkend, ruimtelijk potentieel. M.U.D toont dat indien de oude grens tussen land

16. Goossens, C. (2007), M.U.D, in *Achtergrond 03 – Architect/Ontwerper/Onderzoeker? Casus Mare Meum: een oefening op de zee*, Vlaams Architectuur Instituut, Antwerpen, p. 37-51. Zie http://www.vai.be/nl/hetvai/vai_public_detail.asp?id=297 d.d. 21.09.2008.

17. Zie <http://www.flcextended.be/MAREMEUM/MAREMEUM.html> en Janssens, N. (2008), Critical Design: The Implementation of 'Designerly' Thinking to Explore the Futurity of Our Physical Environment, in *Urban and Landscape Perspectives: The Territorial Future of the City*, Maciocco Giovanni (ed), Springer Science + Business media B.V., p. 105-126.

en zee wordt losgelaten, voor deze unieke zone nieuwe principes voor ruimtelijke planning en het beheren van (eco-sociale) systemen kunnen ontstaan. De ruimte-tijd karakteristieken van land in confrontatie met zee vormden hierbij de drijvende kracht. Het land- en zeelandschap varieert mee met het eco-systeem (flooding). Dit specifieke tijd-ruimte aspect vormt de basis van wat verderop in deze tekst een 'eco-synchrone planning' genoemd wordt. Anders dan in land planning waar een sterke focus ligt op het vastleggen van zones en gebruiken (voor een veelal lange termijn), legt een eco-synchrone planning de nadruk op het beheren van bestaande en nieuwe systemen.

Kritische visievorming, een taak apart

De klimaatverandering en de mogelijke effecten ervan op de Lage Landen, heeft het debat omtrent planning van onze kustzone, en meer specifiek de debatten over kustverdediging en – ontwikkeling, nadrukkelijker in de kijker gebracht. In dit debat wordt, ons inziens, nog al te vaak vanuit een overwegend verdedigend en statisch perspectief op de ruimtelijke relatie land-zee gedacht en gehandeld. Zo is er een zeer grote behoudsgezindheid wat betreft het 'hold the line-principe'¹⁸. Sinds de jaren '60 wordt niet meer fundamenteel afgeweken van dit principe, ook niet met de zogenaamde nieuwe 'zachte zeewering'¹⁹ die in wezen een 'conservatieve' variant is van hetzelfde principe. Nochtans zijn er in Vlaanderen al enkele voorbeelden waarbij een verregaander denkomslag gemaakt werd. Het principe van kost wat kost vasthouden aan de bestaande kustverdedigingslijn wordt verlaten en land maakt plaats voor water. Een voorbeeld hiervan in onze kuststreek is het uitgevoerde project van het Vlaams Natuurreservaat de IJzermonding in Nieuwpoort, waar een groot deel vaste militaire infrastructuur ontmanteld werd om ruimte te geven aan water (slikke en schorre) en ecologisch herstel. Een ander, weliswaar omstreden, voorbeeld is de slufteer in de Panne waar door middel van een kleinschalige dijkdoorbraak het water verder de duinen in kan stromen. Nog andere voorbeelden van omzetting van land in water zijn te vinden in de *Langetermijnvisie voor het Schelde-estuarium*²⁰.

De vraagstukken die de klimaatverandering met zich meebrengt kunnen dermate ingrijpend zijn (niet enkel op ecologisch vlak maar ook op politiek-economisch en

18. Het 'hold the line' beleid houdt in dat vastgehouden wordt aan de bestaande harde veiligheidslijn tussen land en zee. In Vlaanderen is die gevormd door de duinen, dijken en strandhoofden, samen.

19. Momenteel tracht men in Vlaanderen op een zachtere wijze de 'hold the line' in te vullen door bv zandsuppleties in combinatie met harde infrastructuur te gebruiken.

20. Zie o.a. www.vliz.be en www.scheldemonitor.org, dd 20/08/2009.

sociaal vlak) dat een herziening van de relatie ruimte - maatschappij zich opdringt. In een dergelijke situatie vormt kritische visievorming een taak apart, wil men loskomen van vastgeroeste en op lange termijn onhoudbare denkpatronen (zoals het 'hold the line-principe') om meer innovatieve antwoorden te genereren.

De zee is een gebied waar de klimaatverandering zich zeer duidelijk manifesteert (stijgende zeespiegel, stormen, hogere golven...). Het is ook het gebied waar de relatie ruimte – maatschappij nog zeer specifieke kenmerken heeft (we verwijzen hier naar het eerder aangehaalde 'commons' gehalte) maar waar die relatie ook nog duidelijke explicitering vraagt. Maritieme ruimtelijke planning vereist daarom, wat wij zouden willen noemen, 'visievormend onderzoek'.

Binnen visievormend onderzoek vormt ontwerpmatig onderzoek een belangrijke methode. Ontwerpmatig denken is zeer sterk gericht op het zoeken naar alternatieve toekomsten²¹ en gebruikt hierbij voornamelijk een verbeeldingskracht die synthetiserend is, eerder dan analyserend. Het formuleren van alternatieven, het herdefiniëren van problemen en het verbeelden van andere werkelijkheden is onontbeerlijk om een andere toekomst voorstelbaar te maken en de grenzen van het mogelijke af te tasten. Ontwerpers zijn getraind in het kritisch interpreteren van wat als probleem wordt voorgesteld, en gaan daarom vaak voorbij aan behoudsgezinde reflexen. In dat opzicht is de rol van ontwerpmatig denken in visievorming erg belangrijk.

Men is het gewoon om visies over de toekomstige werkelijkheid te ontwikkelen door analyse en verklaring van huidige trends van waaruit dan extrapolaties gedaan worden die een beeld geven van de te verwachten tendensen. Dit is een toekomstige werkelijkheid die ontwikkeld wordt vanuit een verklarend denken (wetenschap). Het is een toekomst die gedacht wordt vanuit relatief gangbare ideeën, ideologieën en kennis. Ze bouwt voort op bestaande visies, agenda's en ontwikkelingen en is in dat opzicht een verdere evolutie van het gangbare.

Het ontwerpmatig denken echter heeft een bijzondere gevoeligheid ontwikkeld voor toekomsten die zich begeven buiten de gangbare, voor de hand liggende denkpatronen. Hier wordt niet zozeer uitgegaan van extrapolaties maar wordt voornamelijk gefocust op het detecteren van onvermoede potenties en het radicaliseren – eerder dan afhouden of verzachten – van evoluties die zich aandienen.²² Zo zijn bijvoorbeeld de dijkdoorbraken die worden voorgesteld in het M.U.D project, een radicalisering

21. Deze term wordt hier gebruikt ipv toekomstscenario's (een term die te vaak gebruikt werd in een extrapolatie van het gangbare denkpatronen). Hiermee wensen de auteurs te duiden op het daadwerkelijk verlaten van de gangbare en dominerende ruimtelijk-maatschappelijke visie.

22. Geldof, C. & Janssens, N. (2007) Van ontwerpmatig denken naar onderzoek, in *Achtergrond 03 – Architect/Ontwerper/Onderzoeker? Casus Mare Meum: een oefening op de zee*, Vlaams Architectuur Instituut, Antwerpen, p. 11-19.

van schoorvoetende ingrepen als de slufter in de Panne en land teruggeven aan water zoals in Nieuwpoort. In feite gaat het over het consequent durven doordenken en testen van de potenties die het opgeven van een principe (in dit geval, het 'hold the line-principe') met zich meebrengt.

Eén van de doelstellingen van het project *Magnificent Surroundings # Noordzee en kustzone* is om op een dergelijke ontwerpmatige wijze inzichten en ideeën te articuleren die kunnen doorwerken in de visievorming rond het ruimtelijk-maatschappelijk vraagstuk van maritieme ruimtelijke planning, en dit met de 'commons' als uitgangspunt.

Naar een 'commons-based maritime spatial planning'

We belichten hier eerst de organisatie van het gebruik en beheer van de zeeën en oceanen, om vervolgens, en gebaseerd op de definitie van Peter Barnes, de zeeën en oceanen te catalogeren onder het concept van de 'commons'. Tenslotte stellen we voor het begrip 'commons' in te zetten als leidmotief voor een nieuwe maritieme ruimtelijke planning.

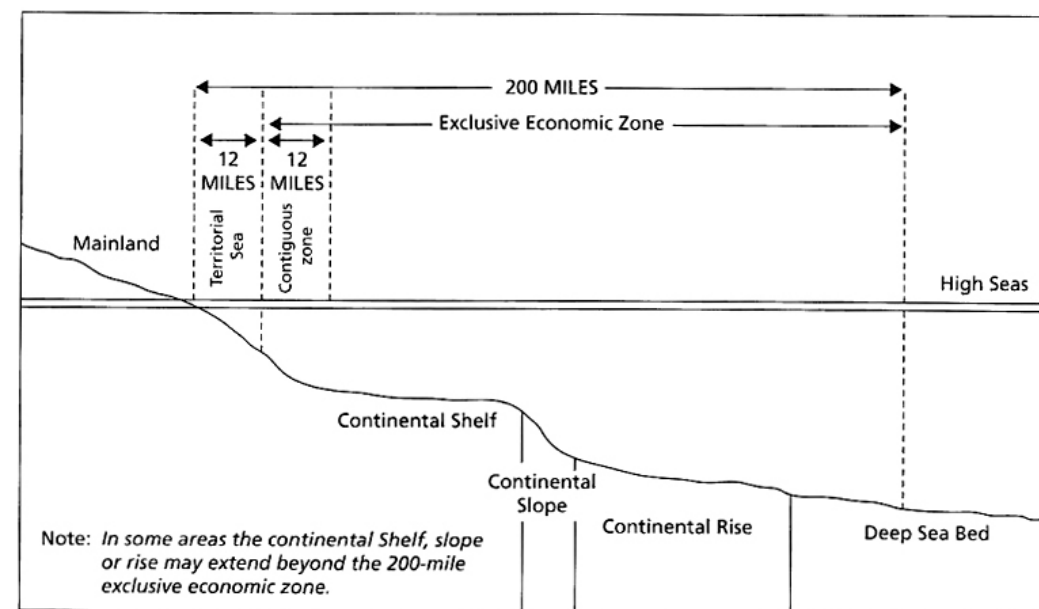
Zeeën en oceanen : soevereiniteit, beheer en gebruik van de zee-elementen

Een eerste belangrijk punt in het kader van maritieme ruimtelijke planning is de organisatie van het gebruik van de zee. Doorheen de eeuwen evolueerde het gebruik van de zee van hoofdzakelijk visserij en scheepvaart naar een steeds intensievere exploitatie, waaronder de ontginning van zand, grind en natuurlijke hulpbronnen als olie, gas en mineralen. Om deze evolutie in goede banen te leiden worden voor de zeeën en oceanen specifieke vormen van soevereiniteit en daarmee gepaard gaande rechten van gebruik en beheer ontwikkeld die sterk verschillen van deze op het land.

De geschiedenis leert ons dat parallel aan de verovering van overzeese gebieden, de drang naar het toe-eigenen van zeegebieden langzaam toenam. De mariene wetgeving is gegroeid sinds de 17e eeuw. Ze evolueert van Mare Liberum (the free seas) als een internationaal territorium dat alle naties vrijelijk kunnen gebruiken (1609 Grotius H.) naar de in 1982 door de Verenigde Naties opgestelde Conventie, de *Law of the Sea* (UNCLOS)²³, die op wereldniveau het gebruik bepaalt van de oceanen en de zeeën.

23. UNCLOS The United Nations Convention on the Law of the Sea: <http://www.un.org/Depts/los/index.htm> dd 02022009.

Daarnaast gelden vandaag nog diverse internationale en bilaterale akkoorden, Europese richtlijnen en implementaties op nationaal niveau.

Figuur 3: Verdeling van de zee in maritieme zones volgens de Law of the Sea Conventie (UNCLOS 1982) Uit European Commission DG MARE.E.1 (2009) : Legal aspects of maritime spatial planning, Summary report European Communities, Brussels, p 2. Anno 2009 is de maximumzone van de EEZ van 200 tot 350 zeemijl uitgebreid.

In de VN conventie werden eerst de 'territoriale zee' en de toehorende 'contiguous zone' vastgelegd als zones waar de kuststaat soevereine rechten en plichten kreeg in de respectievelijke eerste 12 en 24 zeemijl. Later werden gebruiksrechten als bv 'freedom of innocent passage' toegekend aan gebruikers van deze soevereine zones. De delen van de zeeën en oceanen die buiten deze afgebakende gebieden vallen, worden aangeduid als 'internationale wateren' en 'high seas'. Vervolgens werden de 'exclusive economic zones' (EEZ) aangeduid. Deze strekken zich uit vanaf de land-zeegrens tot maximum 200 à 350 zeemijl zeewaarts. In deze zone wordt aan de kuststaten soevereine rechten en plichten toegekend voor onderzoek, exploitatie, behoud en beheer van natuurlijke (levende en niet-levende) bronnen, zowel voor wat betreft de waterkolom, de zeebodem als de bovenlaag van de zeebodem. Tot op heden valt ongeveer 30% van de oppervlakte van de oceanen en zeeën op aarde binnen een EEZ van een soevereine kuststaat (figuur 4).

Figuur 4: Afbakening van de Exclusieve Economische Zones (EEZ's) van landen wereldwijd (Maritime Boundaries Geodatabase MARBOUND, in 2006 zie www.vliz.be/NL/home/&p=show&id=460 dd 16/04/2009)

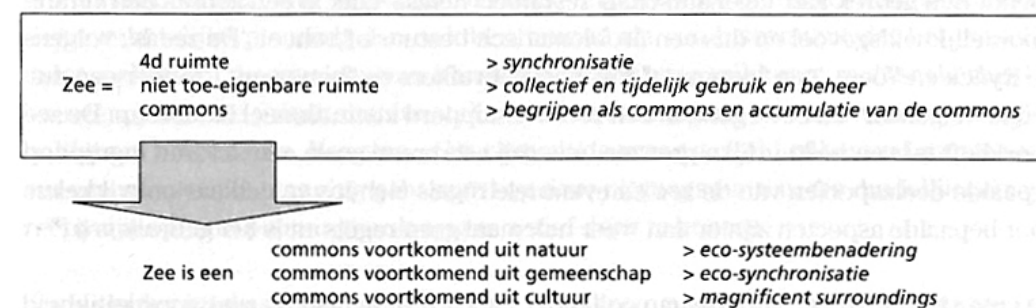
Uit bovenstaande blijkt dat de beheersstructuur of organisatie van rechten en plichten van de zee als ruimte, wezenlijk verschilt van het land. Het is duidelijk dat de zee niet die verregaande, versnipperde eigendomsstructuur kent als het land. Er is geen particuliere eigendom zoals we dat in onze contreien traditioneel verstaan. Er is enkel een vorm van soevereiniteit op het niveau van de staten (EEZ) en zelfs dat is (ruimtelijk) eerder beperkt (figuur 4). Voor het overige kunnen we, vereenvoudigd gesteld, zeggen dat het gebruik van de zee collectief is. De zee is als het ware een collectieve ruimte op wereldschaal. Dit lijkt ons een uitermate belangrijk gegeven voor het nadenken over maritieme ruimtelijke planning. De grote maatschappelijke meerwaarde van de zee ligt, ons inziens, precies in dit collectieve karakter. Een niet uitdrukkelijk toegekend en erkend statuut van 'collectief' vervalt echter vaak in een statuut van 'vrij en beschikbaar'. In een dergelijk schemerzone is het moeilijk de steeds aanwezige drang tot toe-eigening af te houden. De zin van het collectieve behoort daarom voor ons essentieel tot de kritische visievorming over maritieme ruimtelijke planning.

Zeeën en oceanen : deel van de 'commons' en dus een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid

Naast het zuiver functionele gebruiksverhaal brengt de zee ook en vooral een verhaal van de gemeenschap, van een collectief gegeven. Het gaat hier om de overweldigende aanwezigheid van een ruimte, die alle sporen van betreding onmiddellijk weer weg-

wist of verbergt diep onder het oppervlak. De enorme kracht van haar repetitieve dynamiek evoceert ook emoties en verleent deze ruimte een bijzondere betekenis. De zee is meer dan een werkelijkheid, het is ook een inspiratie voor de werkelijkheid. Deze culturele dimensie wordt zelden belicht in de visievorming omtrent de zee. De zee is de plaats waar de tijd wordt gesymboliseerd en gematerialiseerd. Daar waar eb en vloed de tijd aangeven en een permanente dynamiek genereren op de omgeving. Deze dynamiek geeft een zekere kosmische dimensie aan de zee.

Commons-based maritime spatial planning (©geldof msurr200909)

Schema 1: Richtschema van 'commons-based maritime spatial planning'²⁴ (© geldof msurr200909)

Volgens Peter Barnes²⁵ behoort de zee (de oceanen) tot de 'commons', namelijk dat wat ons, als collectief, gegeven is en waarvoor we een gedeelde verantwoordelijkheid dragen ten opzichte van toekomstige generaties. Barnes onderscheidt drie soorten 'commons': deze die voortkomen uit de natuur (zoals lucht, water, meren, natuurlijke rijkdommen, DNA, zaden, mineralen, stilte, oceanen,...), deze die voortkomen uit de gemeenschap (zoals infrastructuur, universiteiten, musea,...) en deze die voortkomen uit de cultuur (zoals taal, kennis, internet, ...). In hun geheel genomen, vormen deze 'commons' de universele rijkdom en ook de levensbron van de mensheid. Het begrip valt nauwelijks

24. Momenteel wordt in navolging van de EU-regelgeving hier nog steeds de term maritime spatial planning gehanteerd o.m. omwille van de holistische benadering die hieraan gelinked werd (zie COM (2007) 575 zie <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/> dd 21.01.2009); het is echter niet ondenkbaar dat, in functie van de actueel evoluerende inhoudelijke diversifiëring tussen de termen marien en maritiem, we evolueren naar een 'commons-based marine spatial planning'.

25. Barnes P. (2006): *Capitalism 3.0. A guide to reclaiming the commons*; Berrett-Koehler Publishers, San Francisco USA. De figuur is gebaseerd op een diagram gepubliceerd in Churchill, R.R. & Lowe (1999), A.V. *The Law of the Sea*, 3rd ed, Manchester, p 25. Anno 2009 is de maximum zone van de EEZ van 200 zeemijl uitgebreid tot 350 zeemijl.

te vertalen, maar we zouden kunnen stellen dat hier het 'algemeen belang' haar volle draagwijdte bereikt. Hoewel Barnes haar binnen de natuurlijke 'commons' plaatst, lijkt het ons dat gezien de belangrijke culturele en kosmische dimensie, de zee (oceanen) in elk van de drie categorieën van 'commons' een plaats heeft (zie schema 1).

Het statuut van 'commons' staat ook ingeschreven in het internationaal recht. Zo worden de 'high seas' aangeduid als 'global commons' en het 'deep seabed' krijgt, samen met de maan, het statuut van 'common heritage of mankind'. Een dergelijk statuut is zeer specifiek en kent, wat betreft de zeeën en oceanen, ook haar eigen beperkingen. De Rynck en Voets²⁶ wijzen in dit verband naar wat Elinor Ostrom de 'tragedy of the commons'²⁷ noemt. Een gebrek aan 'eigenaarschap' resulteert helaas vaak in een gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel en dus een problematisch bestuur of beheer. 'De zee is', volgens De Rynck en Voets, 'een "common" met veel gebruikers en "bewoners", zonder een duidelijke "eigenaar" en bewegend in een zeer versnipperd institutioneel landschap. De zee doorklieft tal van bestuurlijke grenzen, waarbij een breed scala aan actoren ingrijpt op bepaalde deelaspecten van de zee en eventuele regels zich los van elkaar ontwikkelen. Voor bepaalde aspecten zijn er dan weer helemaal geen regels en is het gebruik vrij.'²⁸

De vraag is hoe, in een situatie van collectief gebruik en beheer, verantwoordelijkheid kan opgenomen worden voor die 'commons'. Barnes²⁹ doet een voorstel dat hierop inspeelt. Hij stelt voor de 'commons' met haar eigen instellingen als een aparte sector te installeren binnen het vigerende economisch systeem. Daarnaast stelt hij voor nieuwe vormen van gebruiks- en beheersrechten in te voeren, zoals bijvoorbeeld een serie van ecosysteem-trusts die de lucht, het water, de bossen en de habitats beschermen. Of dit zoeken naar het omgaan met 'commons' binnen het gangbare economische systeem of binnen andere, alternatiever systemen dient plaats te vinden, behoort niet tot het bestek van dit essay. Wat hier telt is dat de 'commons', gezien het statuut dat ze vooralsnog op zee hebben en al ten dele verloren hebben op land, ons inziens, een meer prominente, leidende rol in de arena van ruimtelijke planning op zee zouden moeten verkrijgen. Het gaat hierbij niet alleen over de bescherming van het ecosysteem. Het gaat hier in eerste instantie over het paal en perk stellen aan de steeds verregaandere privatisering van het collectief goed. Dit vergt fundamentele visievorming over nieuwe vormen van consolidatie, gebruik en beheer van onze 'com-

26. De Rynck & Voets (2007) op cit.

27. Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action*, Cambridge: Cambridge University Press.

De 'Tragedy of the commons' is ontleend aan Garrett Hardin, die enkel doelde op 'commons' in termen van milieu. Zie daarvoor Hardin, G. (1968) *The Tragedy of the Commons*, in: *Science*, p. 162:1243-1248.

28. De Rynck & Voets (2007), op cit.

29. Barnes P. (2006) op cit.

mons'. Gezien haar bijzondere gebruiksstructuur, met name de quasi afwezigheid van eigendomsstructuur - kan de zee hiervoor een unieke casestudie vormen.

De 'commons' als leidprincipe voor maritieme ruimtelijke planning

In haar *Roadmap for Maritime Spatial Planning* haalt de EU argumenten aan van zowel economische, bestuurlijke als ecologische aard, om planning op zee te legitimeren. De baseline van dit Europees beleid is het garanderen van de economische groei in een klimaat van duurzame ontwikkeling. In grote lijnen gesteld, wordt maritieme ruimtelijke planning dan ook beschouwd als een instrument dat het mogelijk moet maken om de gevolgen van klimaatverandering te milderen, rechtszekerheid te brengen, politieke prioriteiten te stellen en het samengaan van activiteiten en stakeholders te bevorderen. Nergens echter wordt de vraag gesteld of het wel wenselijk is om een ruimtelijke planning gebaseerd op deze uitgangspunten, die duidelijk geïnspireerd zijn op land planning, ook op zee actief door te voeren.

Zoals eerder reeds aangegeven, stijgt de vraag naar ruimte en exploitatie op zee (zowel voor de kusten als in diepere wateren) sterk en zal dit, mede door de toenemende schaarste en uitputting van het land, in de toekomst nog verder toenemen³⁰. Een antwoord op de problemen die deze evolutie met zich meebrengt, wordt vooral gezocht in het steeds beter (vaak vertaald in: geïntegreerd) plannen van de diverse ruimteclaims. Ruimtelijke planning wordt daarbij beschouwd als het instrument om die taak te vervullen. Ietwat scherp gesteld, lijkt het erop dat vooral de symptomen (ten gevolge van conflictueuze ruimteclaims) bestreden worden maar de oorzaken (ten gevolge van overmatige consumptie) niet in vraag gesteld worden.

In een tijd waarin maritieme ruimtelijke planning in volle ontwikkeling is, moet, ons inziens, de vraag gesteld worden hoe we kunnen vermijden dat het consumptiegedrag van op land, zonder meer op zee wordt getransponeerd. Hoe kunnen we onze ruimte zo organiseren en verbeteren, dat we niet genoodzaakt zijn steeds meer (nieuwe) hulpbronnen aan te snijden? Hoe kunnen we met andere woorden de 'commons' als commons vrijwaren, en inzien dat zij juist in hoedanigheid van 'commons' levensnoodzakelijk zijn.

Men vertrouwt er sterk op dat met het doorvoeren van een ruimtelijke planning op zee de nieuwe ruimteclaims daar efficiënt zullen kunnen worden afgestemd en toegewe-

30. Douvere F. (2008), op cit.

zen. Maar planning is in wezen een tool om een overheersende maatschappelijke visie in praktijk te brengen. Zolang niet duidelijk wordt uitgesproken welke elementen van deze visie schadelijk zijn voor de huidige en toekomstige generaties, dreigt het verlies aan 'commons' (door privatisering en overconsumptie) zoals op land gebeurt, zich op zee verder te zetten. Vandaar het belang van kritisch visievormend onderzoek bij de ontwikkeling van maritieme ruimtelijke planning.

Het 'commons' karakter van de zee dient zorgvuldig gewikt en gewogen te worden. In dit licht bekeken, is de vraag in eerste instantie of, en zo ja, hoe, planning kan bijdragen aan de articulatie en vrijwaring van dit karakter. Ondanks allerhande vormen van exploitatie, heeft de zee toch nog een sterk 'commons' karakter behouden. Dit dreigt verloren te gaan indien men de overheersende, ruimteconsumerende visie van ontwikkeling van landterritorium transposeert op de zee. De verregaande eigendomsprincipes die gelden op land en daar de algemene waardebeoordeling én ruimtelijke planning sturen, hebben immers het idee van 'commons' hier al erg uitgehold en verarmd tot een in te plannen 'publieke ruimte', terwijl tevens het beheer van bepaalde 'commons' uit handen gegeven en geprivatiseerd wordt.

Vandaar onze bezorgdheid voor een te snelle en al te kritiekloze overheveling van landplanningsprincipes naar de maritieme milieus. We menen dat de zee en de oceanen moeten bestendig worden in hun karakter van wereldcollectief. Dit vereist een ander soort planning; een planning die we voorlopig 'commons-based maritime spatial planning' noemen. Om de mechanismen die ten grondslag liggen aan 'commons-based maritime spatial planning' te kunnen preciseren, pleiten we ervoor nú te investeren in kritisch, visievormend onderzoek waarbij het concept van de 'commons' verder uitgediept en geëxpliciteerd wordt en scherp aan de orde gesteld wordt als een ethische kwestie.

Explorerend ontwerpwerk in het kader van visievormend onderzoek rond de 'commons'

Binnen het ontwerpmatig onderzoeksproject *Magnificent Surroundings # Noordzee en kustzone* wordt verkend hoe het concept van de 'commons' in maritieme ruimtelijke planning werkzaam kan zijn. Een idee dat in dit licht ontstond, is het invoeren van het principe van eco-synchronisatie in planning. Synchronisatie bevat het aspect tijd en het afstemmen van de verschillende tempi van de verschillende systemen die werkzaam zijn in een omgeving. Hiermee wordt een ander belangrijk verschil van het zeemilieu ten opzichte van het landmilieu meegenomen, met name de vier-dimensionaliteit van de zeeruimte. Het ruimtelijke karakter van de zee, gekenmerkt door een uitgesproken verticale dimensie, verschilt duidelijk van dat van het land. De zee is

niet zomaar een zoute, drie-dimensionele ruimte. De tijd, prominent aanwezig onder de vorm van kosmische, natuurlijke en humane dynamiek is er zo bepalend dat we kunnen spreken van een vier-dimensionele ruimte. Deze verschillende soorten dynamiek hebben elk hun eigen frequentie of tijdsyclus, waardoor een complex tijdsysteem ontstaat dat sterk bepalend is voor de ruimtelijkheid en de herbergzaamheid van activiteiten op de zee. Dit 'tijds/dynamisch' aspect dient ook een belangrijke rol te spelen in een 'commons-based maritime spatial planning' (zie ook schema 1).

Een eco-synchrone planning beoogt het dynamische samenspel van verschillende systemen en eco-systemen binnen één planningssysteem, vanuit een ecologische wereldfilosofie. Een dergelijke planning kenmerkt zich verder door het vermogen zich continu aan te passen aan mutaties en veranderingen. Leidprincipe is de mariene dynamiek³¹ die heerst in zee en in de kustzone en leidt tot een landschap dat voortdurend in beweging is. Het afwegen van functies en het lokaliseren van bepaalde gebruiken wordt in een 'eco-synchrone' planning uitsluitend vertaald in tijdelijk gebruik van de zeegebieden en het mariene milieu³², en dit in alle mogelijke vormen. Het is precies in de tijdelijkheid van het gebruik, dat de 'niet toe-eigenbaarheid' van deze ruimte bevestigd wordt, om zo het 'commons' karakter te respecteren. Door de dynamiek van de eco-systemen voorop te stellen als motor van ruimtelijke planning, worden de menselijke ruimteclaims (die, eens gegeven, vaak als definitief verworven worden beschouwd) als het ware 'ont-eigend' en beperkt tot een gebruiksrecht (met onderhouds- en reconstructieplicht).

Het eco-synchrone planningsexperiment³³ dat hier toegepast wordt, kadert binnen de algemene visie van commons-based maritime spatial planning en wordt vertaald in het principe van accumulatie van 'commons' op lange termijn, pakweg 2050-2080. In de context van een worst-case scenario van de gevolgen van de klimaatverandering op de Lage Landen³⁴, wordt binnen het project *Magnificent Surroundings # Noordzee en kustzone* gezocht naar het creëren van bijkomende 'commons' onder de vorm

31. Een verzameling van diverse soorten dynamiek: sedimentatie en erosie, verschuiving van leefgebieden van fauna, getijdewerking en stromingen, temperatuursveranderingen, ...
32. Marien milieu: de abiotische omgeving van de zeegebieden en de biota, hierin inbegrepen de fauna, de flora en de mariene habitats die zij innemen, alsook de ecologische processen werkzaam binnen dit milieu en de onderlinge wisselwerkingen tussen de abiotische en de biotische componenten (cfr. Wet van 20 januari 1999 ter bescherming van het mariene milieu in de zeegebieden onder de rechtsbevoegdheid van België, art 2, BS 12 maart 1999/2e ed.).
33. Experiment slaat op het uitzoeken van mogelijke planningssystemen voor de zee en kustzone en kadert binnen de in dit essay geschetste terughoudendheid tegenover een te éénzijdig land-geïnspireerde planning.
34. Van der Biest K. (2008) Klimaatverandering en overstromingen, Waterbouwkundig Laboratorium, presentatie van Arcadis Belgium nv en UGent op CLIMAR-workshop dd 04 december Oostende, p 27. Kaart Overstromingsrisico's M+ 2100 (M+ = bij een gematigd + klimaatscenario dwz + 0.6m zeespie-

van nieuwe dynamische zeelandschappen. *Magnificent Surroundings # Noordzee en kustzone* bouwt verder op M.U.D en tracht te komen tot een nieuwe poreuze, hybride kustzone binnen een 'common-based maritime spatial ruimtelijke planning'.

De actuele Belgische kustlijn is het resultaat van menselijk handelen (dijken, kustverdediging, kustbebouwing,...). Ontwerpmatig onderzoek op de totaliteit van de kustzone, zoals M.U.D, toont dat wanneer men de dynamiek van de zee als drager neemt van het ontwerp, er dynamische, veranderlijke gebieden gecreëerd kunnen worden. De grens tussen zee en land wordt in dat geval een intrigerende, dynamische zone in plaats van een statische lijn. Dit levert een nieuw en onvermoed potentieel op van (gebruiks-)dynamische ruimten en halfnatuurlijke (hybride) omgevingen. De steeds terugkerende bezetting van land door water, verandert het statuut van het gebied. Het overstroombaar gebied creëert een onstandvastig gebied, waardoor het moeilijker te claimen en te ontwikkelen is voor een vast gebruik. Het onvoorspelbare en de slechts deels controleerbare veranderlijkheid geeft dit gebied het karakter van 'vrije ruimte', een vorm van waarachtig publieke ruimte. We zouden kunnen stellen dat de eco-synchrone planning zoals die embryonaal in M.U.D tot uiting kwam, een (nieuwe) vorm van 'commons' creëert. In feite wordt hier de toe-eigenbaarheid (onttrekken aan de collectiviteit) van ruimte ontwerpmatig onderzocht en in een kritisch licht gesteld.

Het aspect van toe-eigening is - zoals eerder gezegd - zeer sterk doorgevoerd in de eigendomsstructuur op land, maar speelt ook op zee. De toekenning van onderdelen van de zee (zeebodem, waterkolom, zeeoppervlakte en luchtkolom) met de bijhorende levende en niet-levende natuurlijke elementen, aan de soevereiniteit van een kuststaat is, een historisch gegroeid proces. Zonder stelselmatige (ethische) evaluatie zou deze trend zich op lange termijn kunnen voortzetten en evolueren tot een gedeeltelijke privatisering van strategische delen van de zee of onze 'commons'. Dit moet ten stelligste vermeden worden.

Zolang er geen planningssysteem ontwikkeld is dat het wezenlijke van de zee volwaardig meeneemt, nl. haar aspect van 'commons' en haar diverse vormen van eco-dynamiek, lijkt het wenselijk om heel voorzichtig met de verschillende zeegebieden om te gaan. Binnen het *Magnificent Surroundings Noordzee en kustzone* project wordt daarom een zeer gedifferentieerde benadering voorgesteld, voortbouwend op de bestaande internationale regelgeving en conventies, en het principe van eco-synchronisatie en gestuurd door het 'commons' karakter van de zee³⁵.

gelstijging, +4% toename windsnelheid, ~8,8m stormvloedpeil in Oostende) geeft twee grote overstroomingsgebieden ter hoogte van Oostende en Blankenberge.

35. Geldof C. (2008), op cit.

Tot slot

Wat we met dit essay aan de orde wilden stellen, is dat grote omzichtigheid is geboden bij het overhevelen naar zeegebied van planningsprincipes, die initieel ontwikkeld werden voor het land. Deze beide wereldcomponenten hebben immers een duidelijk verschillend statuut. Het land (althans in onze Westerse wereld) heeft een sterk verkavelde en geprivatiseerde eigendomsstructuur. De zee is nog grotendeels een collectieve ruimte waar de 'commons' gedachte nog sterk aanwezig en voelbaar is. Dit maakt dat maritieme ruimtelijke planning, minstens ten dele, op andere premissen moet gestoeld worden dan planning op land. Samen met een planningssysteem wordt immers willens nillens de achterliggende ruimtelijk-maatschappelijke visie overgeheveld. De vraag is dus of het wenselijk is dat een ruimtelijke maatschappelijke visie die geleid heeft tot de eigendomsstructuur die we kennen op land en de daarmee gepaard gaande verregaande ruimteconsumptie en uitholling van de 'commons' gedachte, ook op zee wordt geactiveerd.

Ons standpunt hierin is dat op zijn minst een kritische bevraging van de ruimtelijk-maatschappelijke dimensies van de zee moet gebeuren.

Daarom moet, ons inziens, naast het reeds bestaande fundamentele, wetenschappelijk onderzoek, ook ingezet worden op kritisch visievormend onderzoek, waarbij ontwerpmatig denken een belangrijke rol speelt. Naast het functionele gebruiksverhaal en het rationeel-analytisch wetenschappelijke verhaal, dient ook een cultuurscheppend verhaal, een verhaal van de gemeenschap te ontstaan. Door de uitgesproken tijd-ruimtelijkheid (vier-dimensionaliteit) en de 'commons' als leidprincipe centraal te stellen in maritieme ruimtelijke planning, kan uitdrukking gegeven worden aan de kosmische en culturele dimensie van de zee. Deze dimensies zijn onontbeerlijk om een globale, socio-ecologische visievorming ten gronde te ontwikkelen en om te komen tot een authentieke maritieme ruimtelijke planning.

Het ontwerpmatig onderzoeksproject *Magnificent Surroundings # Noordzee en kustzone* vertrekt vanuit deze gedachte. Via het ontwerp wordt stelselmatig gewerkt aan een visie die gestoeld is op socio-ecologische bekommernissen. Tijdelijkheid van gebruik, vierdimensionaliteit, niet toe-eigenbaarheid van ruimte, eco synchronisatie, empathische omgang met (zee)systemen en creëren van bijkomende 'commons', zijn ideeën die het ontwerpmatig onderzoek dragen. Het ontwerpgebied beslaat slechts een beperkt deel van het Noordzeegebied waardoor de ontwikkelde ontwerpprincipes ook niet steeds rechtstreeks extrapoleerbaar zijn voor de grote vragen omtrent de ontwikkelingen op de zeeën en oceanen. Desalniettemin kan dit project, in een verdere ontwikkelingsfase, een aanzet geven tot een andere ruimtelijk-maatschappelijke denkwijze omtrent de evolutie van de zeeruimte, haar gebruiken, beheer en haar voortbestaan. Een aanzet die idealiter in een breder, en vooral transdisciplinair, onderzoeksteam verder uitgewerkt kan worden.